

HOMO SOCIUS

En anmeldelse af Boje Katzenelson: *Homo Socius*.
København: Gyldendal, 1994, 372 sider.

Peter Gundelach

Bogen har to undertitler: *Grundlaget for menneskeligt samkvem og Socialpsykologisk grundbog*. De tre centrale begreber i titlen er derfor *socius*, *samkvem* og *grundbog*. I indledningen knyttes disse begreber sammen til bogens indholdsfastlæggelse. Ambitionen er at fange socialpsykologiens sjæl, som det hedder på side 22, og den centrale kategori er efter Katzenelsons opfattelse det menneskelige samkvem, den menneskelige socialitet. Det indebærer gensidighed, fordi alle menneskers eksistens afhænger af og påvirker andres. Dette indebærer humanitet, dvs. at man møder andre som en genkendelse af sig selv og dermed en erkendelse af vores ensked og enhed, og det indebærer gensidig anerkendelse, dvs. at man også søger forståelsen hos den anden.

Efter Katzenelsons opfattelse er kernen i socialpsykologiens område det, han kalder for »den praktiske fornuft«, dvs. »evnen til at forstå og leve hele det sociale mellemmenneskelige adfærd i videste forstand« (s. 71). Begrebet stammer fra Kant (praktisk fornuft) og Habermas (regulativ vederhæftighed), men benyttes her langt bredere. Om denne kerne i faget ligger andre fornuftsformer, nemlig (i rækkefølge) den konsensuelle, teoretiske, teknologiske, æstetiske, religiøse og naturens fornuft (s. 23).

Bogen er herefter organiseret på den måde, at den største del af bogen (150 sider) handler om den praktiske fornuft. Herefter gennemgås de øvrige fornuftsformer i større eller mindre omfang. Som nævnt fremgår det af en illustration i bogen, at fornuftsformerne ligger i lag uden om hinanden som ringe om en kerne, men det der er alligevel ikke tale om en rangorden. Snarere er nogle af fornuftsformerne er meget tæt forbundne. Eksempelvis er den teknologiske fornuft en delmængde af den teoretiske fornuft eller den æstetiske fornuft kan være religiøs. Man skal nok tolke Katzenelsons opfattelse som, at kernen er den praktiske fornuft, men at det ikke er muligt at lave en entydig rangorden af de øvrige fornufter. Snarere er de forbundne og glider over i hinanden.

Når bogen hedder en grundbog, opfatter jeg det derfor på den måde, at Katzenelson med sin fremstilling mener, at han er nået frem til soci-

alpsykologiens grundlag. Der ligger muligvis også i titlen, at der er tale om en grundbog i en lærebogsmæssig forstand, altså en fremstilling, som giver en indføring i faget. Som en sådan indføring kan Katzenelsons bog også anvendes, men den kan ikke stå alene. Det er nemlig en meget personlig bog, Katzenelson har skrevet. Han bruger jeg-formen gennem hele bogen: jeg synes, jeg mener, jeg foretrækker...Der er noget »nu skal du høre...«-agtigt fortællende over bogen. Det kan af og til virke krukket, som når Katzenelson henvender sig personligt og i et knirkende sprog til læseren: »jeg sagde just« (fx s. 106). Men det gør også bogen til inciterende, og af og til nærmest forførerisk læsning. Det er klart en styrke ved bogen, for man fanges ind, følger argumentationen og glider gennem bogen med stor lethed, selv der hvor der redegøres for komplekse teorier og argumenter. Overalt i teksten er der desuden gjort meget ud af den sproglige fremstilling. Den er ofte underfundig og med skjulte citater, som når Katzenelson omtaler Habermas evolutionsteori som »Fornuftsratens stigende tendens i historien«.

Det forføreriske i bogen forstærkes af, at i mange tilfælde redegør Boje Katzenelson for empiriske undersøgelser eller for teorier, på en entydig måde, dvs. uden at fortælle om teoriens eller undersøgelsens begrænsninger. I fremstillingen bliver det til en forståelse af, at sådan er det. Der er ingen tvivl mulig, for forfatteren har fortolket forskningen på en bestemt måde, der fremtræder som indlysende. I et afsnit om glorieeffekten (*haloeffekten*) står det som et etableret faktum, at vi snarere er tilbøjelige til at opfatte folk positivt end negativt, og at effekten er stærkere for det negative indtryks vedkommende. Det er naturligvis korrekt, men der er nuancer i et sådant resultat, der ikke kommer frem, og som forfatteren ikke åbner for. Et andet eksempel drejer sig om post-modernismen, som lige får et par ord med på vejen, men afvises uden anden begrundelse end »Denne (dvs. postmodernismen, pg) handler imidlertid lidet om menneskelivets daglige almindelighed, *skønt fortalerne nok mener det* (min fremhævelse) men des mere om akademiets sysler og skærmydsler« (s. 68). En ret så arrogant afvisning, og en alvorlig mangel, hvis man med grundbog forstår en almen fremstilling af et fag. Bogen er derfor ikke en grundbog i den forstand, at den giver en *mainstream* gennemgang af socialpsykologien. Men den er et stærkt udsagn, som man kan forholde sig til, perspektivere eller diskutere med.

Afvisningen af postmodernismen er i øvrigt uundgåelig, fordi hele bogen indskrives i en modernistisk tankegang. I Kapitel 1 gives en kort fremstilling af moderniteten, og hvorledes den afviger fra arkadien, som rammesætning for forståelsen af kulturens særlige kendetegn i vor tid. I Kapitel 2, bogens største enkelt-del, drejer det sig som nævnt om den praktiske fornuft. Denne del indeholder følgende overskrifter: Fællesskabet, interaktionen, regulationen, institutionaliseringen og dynamikken. Her gives en gennemgang af standardopfattelser og definitioner fra socialpsykologien. Her er grundbogen forstået som *mainstream* fremstilling,

selv om der er steder, hvor Katzenelson fremstiller problematikker, som han ønsker at markere særligt stærkt. Et eksempel herpå er den entusiastiske afvisning af den »tankefejl« (s. 189) at tro, at institutioner udgør en »selvberørende virkelighed«. Et synspunkt som gentages flere steder senere i bogen.

Efter min opfattelse bliver bogen først rigtigt interessant i den sidste halvdel, når de øvrige fornuftsformer gennemgås. Kapitel 3 om den konsensuelle fornuft (som er en del af den praktiske fornuft) er en fremstilling af Habermas teori om kommunikativ handlen. Her er fremstillingen mere nuanceret og diskuterende, fx »jeg ved ikke om Habermas mener det, men et stykke vej vil han formentlig måtte gøre det...«(s. 257). Her forlades grundbogen forstået som *mainstream* til fordel for grundbog forstået som analyse af fagets kerne. Kapitlet er en fin gennemgang af Habermas, og som citatet viser også en gennemgang, hvor forfatterens tvivl og refleksion videregives til læseren.

Katzenelson fortsætter med de øvrige elementer i Habermas/Kant opdelingen, nemlig den teoretiske og æstetiske fornuft. Han komplicerer imidlertid opdelingen ved at omtale den teknologiske fornuft særskilt (den er en del af den teoretiske) og ved at udvide med den religiøse fornuft og naturens fornuft. Man kan naturligvis spørge om det nyttige i denne opdeling. Når Habermas skal suppleres med den religiøse fornuft og naturens fornuft kunne man forestille sig, at andre fornuftsformer også ville komme på tale. Hvad er kriteriet for suppleringen med netop disse to? Dette spørgsmål besvares kun overfladisk. Opdelingen benyttes til at strukturere gennemgang om det religiøses karakter og til at forstå mennesket som biologisk væsen i en ydre natur.

Den teoretiske fornuft (bl.a. videnskaben) omtales kun kort, og Katzenelson benytter lejligheden til at kritisere de seneste års forskningspolitik. Den teknologiske fornuft kritiseres for at være ufornuft, når teknologien ikke blot opfattes som et redskab, men som et mål i sig selv.

Afsnittet om den æstetiske fornuft benyttes til at supplere de tidligere teorier om adfærd ved bl.a. at inddrage den non-verbale kommunikation. Endelig gives der en kort omtale af den religiøse fornuft, det grænseoverskridende. Men det vises også, hvorledes der er et kompleks samspil mellem de forskellige former for fornuft. Endelig rummer afsnittet om naturens fornuft bl.a. en omfattende diskussion af den tankefejl, det er at overse menneskets indre og ydre natur i teorier om menneskelige forhold.

Man når altså vidt omkring i denne bog. Der er dels standardstof i den klassiske socialpsykologiske diskussion, dels introduktion af visse nyere teorier, primært Habermas. Bogen bliver mere og mere åben og diskuterende efterhånden, som man kommer igennem den. Forfatteren forklarer her, at han er usikker på tolkningerne, meddeler, at et synspunkt ikke er tilstrækkeligt markeret her, men må uddybes andetsteds osv. Der åbnes

også for referater af modsatrettede synspunkter. Som helhed er bogen derfor spændende, men ikke helt let læsning.

Som nævnt er dette ikke en grundbog i den forstand at den kan stå alene som indføringsbog i socialpsykologi. Dens styrke er dens egenartede struktur og begrebsapparat, som også ægger til modsigelser. Men læseren bliver ikke altid klar over hvor forfatteren har taget strategiske valg, hvor han afviger fra traditionen og hvorfor han vælger at gøre det. Det er eksempelvis påfaldende at Katzenelson ikke henviser til Johan Asplund, især når Asplund har skrevet en bog om det sociale livs elementære former. Hvorledes adskiller Asplunds begreb om sociabilitet sig fra Katzenelsons, hvis de da er forskellige? En anden overraskende udeladelse drejer sig om et af Émile Durkheims værker. Der henvises flere gange til det grundlæggende teoripar mekanisk hhv. organisk solidaritet, men henvisningen er hos Katzenelson Durkheims bog om religionen og ikke bogen om arbejdsdelingen, som må betragtes som den afgørende. Nogle af henvisninger er i øvrigt temmelig gamle, fx. til Auberts og Goldschmidts lærebøger fra begyndelsen af 1960erne, og det er ligeledes generende, at Katzenelson referer til lærebøger og ikke originaltekster fx til henvisningen til Cooleys klassiske begreber primær og sekundærgrupper. På den måde bliver bogen mindre nyttig for den læser, der skal introduceres til disciplinens tradition. Det er muligt, at dette heller ikke har været Katzenelsons ærinde. Det er i hvert fald lykkedes for ham at gøre noget andet: at skrive en personlig og interessevækkende bog om socialpsykologien.